

Changes of the Modern State

Historical Perspectives and Answers to Contemporary Challenges

Detailed Research Plan (OTKA Research Proposal No. 108790)

Principal investigator: Prof. dr. Péter Takács

The main directions of the research: historical changes of the modern European state and evolution of theories related to statehood; the relative stability of the state's historical structures and its functional variations; the changes of the state in the period of international integration.

The main fields of research are the following:

- A. The change of the state's role in social integration (from the 'state of power' [*Machtstaat*] to the 'service-provider state' [*Dienstleistungsstaat*] and the 'state of networks' with respect to the process of international integration).
- B. The reaction of the *theory of state* to these developments; the role and the change of ideas related to statehood.
- C. The model-value and determinative function of historical structures; the relation of constitutional law and public administration.
- D. Symbols of power and political representation; the visual and symbolic manifestation of the state before its citizens.
- E. Collection and publication of documents related to the modern development of the state; creation of bibliographies related to the theory of state.

It is a common opinion among scholars that during the time of the 15th - 17th centuries a new state structure developed in Western Europe, more specifically in those countries that gave successful responses to the challenges that emerged during the time of absolutistic monarchies. The formation of the modern state was a complex process, affected by economic, political and ideological factors, such as the reformation or secularization. So far, there has been no comprehensive research in Hungary related to this complex problem, although there are a few excellent works with respect to certain parts of the topic. Our research aims to highlight

the complex character of this long process, discuss the major historical intersections in detail and delineate a documental background as well. Obviously, a historical analysis like this should ‘end’ in the discussion of major contemporary dilemmas and account for the responses given by the modern state to contemporary challenges. An additional incentive for our research is provided by the fact that these historical processes have gained importance with the joining of the European Union; without the knowledge of these processes it seems impossible to understand present-day developments. Thus, the exploration of these questions can be understood as an important *scientific commitment* as well.

A./ The birth of the modern state goes back to the beginnings of modern Europe and it is related to the responses that Western European countries gave to the crisis of late-medieval societies. To give a few examples of the changes that occurred in this period, it is possible to mention the birth of modern economic policy, the strengthening of the state’s legislative function and the deepening of the relation between state and legal system. Methods of governance diversified, including an increased use of *legal* methods and *legislation* in general, as a form of independent decision-making. New institutions were created in the field of military and public administration and the formation of nation states began to take place as well. These factors together triggered the loss of coherence between the medieval *ius commune* and *utrumque ius* and also led to the formation of independent national legal systems. During the 19th and 20th centuries, nation states took up numerous economic regulative and social functions (i.e. the ‘interventionist’ and the ‘welfare’ state) and – to use a widespread expression – they gradually evolved into ‘service-providing states’. Driven by the necessity of social development, interventionist states in Europe and in certain other parts of the world later redefined themselves as ‘development states’. Our research related to these issues would be based on the works of classical representatives of state-theory (e.g. H. Krüger, M. Drath, K. Loewenstein, E. Fraenkel, E. Forsthoff, R. Herzog, R. Zippelius, M. Kriele, etc.), including ‘new classics’ (e.g. H. Quaritsch, E.-W. Böckenförde, J. Isensee, P. Häberle) and contemporary authors (e.g. B. Schlink, U. Scheuner, Ch. Möllers, A. Voßkuhle) as well. With the growing process of globalization and international integration, states had to seek solutions to traditional problems of integration in a new environment and come up with new responses to these challenges (e.g. the creation of networks). In the research, we would also like to address questions that emerged with respect to the development of states in the past thirty or forty years. Globalization in recent decades has not only changed social and economic processes but also transformed the place and function of states in the international order: the nation-state and its

legal system does not satisfy new regulatory needs, while the demand for institutionalising relations related to globalisation is growing. We would like to analyse elements of this process in articles and publish them, if possible, in a compiled edition. Besides the relevant German literature, our analysis here would also extend to French (M. Troper) and English-American (John Dryzek, Patrick Dunleavy, Brendan O’Leary) authors of state-theory. We would also examine whether the idea of a ‘*gesamten Staatswissenschaft*’ (‘unified state-science’ advocated by e.g. Gunnar Folke Schupper) is tenable. Researchers participating in this part of the project: Gergely Egedy, Lajos Rácz, Péter Sólyom, Katalin Egresi, Antal Szerletics, Péter Takács).

B./ We would like to discuss the theoretical background of the mentioned processes with regard to the role of these theories in historical development. We refer here to major theories of state in early modern times and during the period of Enlightenment, such as theories of social contract, the concept of sovereignty and the tension between rationalism and historicism. We would also examine the concepts of the German *Rechtsstaat*, the English *rule of law* and French *constitutionalism*. We plan to separately analyse the role of the dominant ideologies of the 19th and 20th centuries and their theoretical understanding with respect to the state (liberalism and conservatism, the socialist-communist state and the nation state). We would pay special attention to the evolution of the concepts of sovereignty and separation of powers and their role in contemporary political thought. The research aims to uncover the ‘new boundaries’ of sovereignty and discuss new forms of European governance through the analysis of changes of state functions, while exploring the relevant literature and legal material as well. With respect to the issue of sovereignty, Hungarian scholars must also address questions that were raised by Hent Kalmo’s and Quentin Skinner’s research (for their results, see *Sovereignty in Fragments*, Cambridge University Press, 2010). Furthermore, interventionist states raise further theoretical questions (such as the issue of paternalism, stability and change) which must be covered from the perspective of political philosophy as well. Thus, we intend to analyse the works of Joel Feinberg, Gerald Dworkin, Cass Sunstein and others. In this part, we expect the contributions of Gergely Egedy, Péter Sólyom, Antal Szerletics and Péter Takács, mainly in the form of conference presentations and the writing and publishing of articles and monographs.

C./ A separate direction of the research aims to uncover the effects of the mentioned processes (*cf.* points A. and B.) on elements of constitutional and administrative history and theory of

governance. We plan to emphasize the major (model-like) elements of state- and governmental structure. We would examine the way in which concepts such as legislation, rule of law, etc. affected governmental practices and the different patterns states created in the fields of governance and public administration. The research is also going to pay attention to the changes and evolution of modern bureaucracy. We are convinced that changes in the function of the state could only take place through the renewal of administrative structures. With respect to this, we would analyse works that explore the modern state's historical formation and evolution (cf. the works of Samuel D. Clark, Martin van Creveld, Graeme Gill, Kenneth H. F. Dyson) and also the explanatory value of theories that make use of the paradigm of modern state (Andrew Vincent, Gianfranco Poggi, John Schwarzmantel, Christopher Pierson, Graham Gibbs, Gavin Kendall). In the course of the research, we would analyse the paradigmatically important distinction of English-American political thinking between *government* and *governance* and the potential application of this conceptual framework. Our hypothesis is that emphasis shifts from government to the idea of governance, and while the significance of the state's central government remains untouched, it does not possess the monopoly of decision-making anymore (Hooghe-Marks; Calame; Benz; Hix; Blumenthal; Kooiman; Rosenau). The changing role of the state becomes apparent when focusing on the mutual dependence of states and international, subnational and non-governmental organisations. While *government* can be described with 'traditional' concepts of public authority and legitimacy, *governance* expresses a new type of leadership and governmental structure. Thus, the nation state (its functions, elements of sovereignty, etc.) are under attack from many different sides. There are three competing tendencies: the widening of the EU's jurisdiction, the preservation of the powers of Member States (sovereignty) and the strengthening of regional dimensions in Europe (subsidiarity). The other challenge related to concept of state is the multiplication of state functions. Advocates of this view claim that the modern state has undertaken too much and it is unable to perform these functions anymore. Thus, in line with the principle of subsidiarity, it delegates parts of its functions to lower levels (Friesen, Leannarts, Ypersele). While the notion of governance on the European level offers a solution to the lack of efficiency and legitimacy and widens the range of formal procedures, it also creates a peculiar system of informal agreements and political bargaining. However, social scientific analysis warns us about the potential dangers of non-traditional (i.e. non-representational) models of *governance* [especially in the new democracies of Central and Eastern Europe (CEE region)]. Obviously, our research also aims to deal with new tendencies in this field, including the doctrine of *good governance*, the constituting elements of which in recent years have been primarily deter-

mined by international organisations and EU institutions. The critical examination of state functions may not only offer solutions to theoretical problems but may also satisfy practical expectations. We wish to examine the way in which the EU's governmental reform-program fits with the other changes on national and international level. Our research aims to explore the meaning of good governance practices from the perspective of public law with special attention to European political processes. With respect to these questions, it might be particularly useful to analyse works that blend perspectives of political science and administrative law (Thomas Ellwein, Joachim Jens Hesse). In this topic, we expect the contributions of Gergely Egedy, Lajos Rácz, Péter Sólyom, András Tamás, Antal Szerletics and Péter Takács in the form of articles, monograph and conference presentations.

D./ Research in the last two decades in both Hungary and abroad has reassessed the role of symbols in the theory of state and the visual representation of politics in political thought. Since our previous research also confirms this hypothesis, we would like to conduct a more comprehensive, synthetising inquiry in the field of this problem. Our analysis would focus on the most important symbols of statehood and their ideological background. We believe that the modern conception of the state laid great emphasis on symbols, often continuing and recreating various medieval traditions. With the involvement of the general population (e.g. with respect to the military), a need for a new form of political representation emerged, which – in extreme forms – manifested itself during the dictatorships of the 20th century. Moreover, theoretical problems of law and state appeared in arts as well, the analysis of which might also contribute to a better understanding of the modern state. In this topic, based partially on the previous and ongoing research of Lajos Rácz and Péter Takács, we plan the publication of a compilation (compiled book) that would present the special relationship between political power and representation and the state's artistic representation in its organic historical continuity.

E./ During the proper conduct of a research, it is unavoidable that new (previously unknown or underappreciated) materials appear. However, instead of an *ad hoc* collection of materials, we intend to conduct a *systemic* collection of documents within the framework of the proposed research. Our plan is to contribute to a *corpus* of state-theory that fits with the aspirations of previous scientific efforts in Hungary. Here, we refer to various excellent compilations of constitutional texts (e.g. the ones edited by István Kovács, Károly Tóth, Barnabás Kiss, Péter Paczolay, László Trócsányi and Attila Badó). We would like to collect and publish

documents that had (and continue to have) an ongoing impact on the development of the state. Additionally, we would like to provide an overview for those who are unacquainted with the topic, which includes the publication of a carefully selected and professionally compiled bibliography related to the theory of state.

BIBLIOGRAPHY

The following bibliography is not meant to be used as a basis or as a starting point for our research; its function is to give an insight to the works that could be possibly used when analysing the specified research questions. This list includes foreign sources only, but we obviously plan to examine the Hungarian literature as well.

Abélès, Marc: *Anthropologie de l'État*. Paris, Payot, 1990, ²2005

Armin, H. H. v.: *Staatslehre der Bundesrepublik Deutschland*. München, 1984.

Benz, Arthur: *Der moderne Staat. Grundlagen der politologischen Analyse*. München, Oldenbourg, 2001; *Kooperative Verwaltung, Funktionen, Voraussetzungen und Folgen*. Baden-Baden, Nomos, 1997.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang: *Recht, Staat, Freiheit*. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte. Frankfurt am Main, Suhrkamp /stw 914./, 1991 ⁴2006; *Staat, Verfassung, Demokratie*. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht. Frankfurt am Main, Suhrkamp /stw 953/, 1991; *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht. Frankfurt am Main, Suhrkamp /stw 163/, 1976; *Der Staat als sittlicher Staat*. Berlin, Duncker & Humblot, 1978; *Staat, Nation, Europa*. Studien zur Staatslehre, Verfassungstheorie und Rechtsphilosophie. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1999, /stw 1419/ ²2000; *Der säkularisierte Staat*. Sein Charakter, seine Rechtfertigung und seine Probleme im 21. Jahrhundert. [Themenband 86 der Carl Friedrich von Siemens Stiftung.] München, Siemens Stiftung, 2007; *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes*. Ein Grenzbegriff des Verfassungsrechts. Frankfurt, Metzner, 1986.

Brendan, O'Leary – Dunleavy, Patrick: *Theories of the State*. The Politics of Liberal Democracy. Houndmills, Macmillan, 1987.

Breuer, Stefan: *Der Staat*. Entstehung, Typen, Organisationsstadien. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt's Taschenbuch-Verlag, 1998; *Der archaische Staat*. Zur Soziologie charismatischer Herrschaft. Berlin, D. Reimer, 1990.

Clark, Samuel: *State and Status*. The Rise of State and Aristocratic Power in Western Europe. Montreal, McGill – Queen University Press, 1995.

Creveld, Martin van: *The Rise and Decline of the State*. Cambridge, C.U.P., 1999.

Deutsch, K. W.: *Politics and Government*. New York, 1970; németül: *Staat, Regierung, Politik*. Freiburg i. Br., 1976.

Doehring, Karl: *Allgemeine Staatslehre*. Eine systematische Darstellung. Heidelberg, Müller, 1991, ²2000.

Dryzek, John – Dunleavy, Patrick (szerk.). *Theories of the Democratic State*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2009.

- Dyson, Kenneth W.: *The State Tradition in Western Europe A Study of an Idea and Institution*. Oxford, Robertson – New York, Oxford University Press, 1980.
- Ellwein, Thomas – Hesse, Jens (szerk.): *Staatwissenschaften*. Vergessene Disziplin oder neue Herausforderung? Baden-Baden, 1990.
- Ermacora, Felix: *Allgemeine Staatslehre*. Vom Nationalstaat zum Weltsaat. Wien-Berlin, Duncker und Humblot, 1970.
- Evans, Peter B. – Rueschemeyer, Dietrich – Skocpol, Theda: *Bringing the State Back In*. Cambridge, Cambridge University Press, 1985
- Fenske, Hans – Mertens, Dieter – et al.: *Geshichte der politishe Ideen*. Von Homer bis zur Gegenwart. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1987.
- Fleiner[-Gerster], Thomas: *Allgemeine Staatslehre*. [Unter Mitarbeit von Peter Hänni.] Berlin - Heidelberg - New York, Springer Verlag, 1980; átdolg. és bőv.: ²1995.; Fleiner, Thomas – Fleiner Lidija R. Basta: *Allgemeine Staatslehre*. Über die konstitutionelle Demokratie in einer multikulturellen globalisierten Welt. Heidelberg, Springer, 2004, angolul: *Constitutional Democracy in a Multicultural and Globalised World*. Heidelberg, Springer, 2009.
- Fontaine, Philippe: *L'état*. Paris, Ellipses, 2010.
- Fraenkel, Ernst: *The Dual State. A Contribution to the Theory of Dictatorship* [1941]. Octagon Books, 1969, németül: *Der Doppelstaat*. Europäische Verlagsanstalt, 1974, Hamburg, Brünneck, 2001.
- Friedrich, Carl Joachim: *Der Verfassungsstaat der Neuzeit*. Berlin, 1953; *Constitutional Government and Politics*. New York – London, 1937.
- Gill, Graeme: *The Nature and Development of Modern State*. Houndmills, Palgrave Macmillan, 2003
- Godfrey, Sima – Unger, Frank (szerk.): *The Shifting Foundations of Modern Nation-State*. Toronto, University of Toronto Press, 2004.
- Graubard, Stephen, R. (szerk.): *The State*. New York, W. W. Norton, 1979.
- Hall, John, A. – Ikenberry John G.: *The State*. Milton Keynes, Open University Press, 1989. *State in History*. Szerk.: Hall, John, A. Oxford, Basil Blackwell, 1986.
- Held, David - [et al]: *States and Societies*. Oxford, Martin Robertson, 1983
- Herzog, Roman: *Allgemeine Staatslehre*. Frankfurt am Main, Athenäum, 1971; *Staaten der Frühzeit*. Ursprünge und Herrschaftsformen. München, C.A. Beck, 1988.
- Hobson, John A.: *The State and Inernational Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Hofmann, Hasso: *Einführung in die Rechts- und Staatsphilosophie*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000, ³2006.
- Jackson, R. H. – James, A. (szerk.): *State in a Changing World. A Contemporary Analysis*. Oxford, Clarendon, 1993.

- Jackson, R. H.: *Quasi States. Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- James, A.: *Sovereign Statehood*. London, Allen & Unwin, 1986.
- Kazancigil, Ali (szerk.): *The State in Global Perspective*. Gower, Unesco, 1986.
- King Robert [8. fejezet: Graham Gibbs]: *The State in Modern Society*. New Directions in Political Sociology. Chatam, Chatam House Publishers, 1986.
- Kirchheimer, Otto: Politische Justiz. Neuwied, Luchterhand, 1965; Politik und Verfassung. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1964, ²1981; Funktion des Staates und der Verfassung – 10 Analysen. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1972; Politische Herrschaft – Fünf Beiträge zur Lehre vom Staat. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1967, ²1981; Politics, Law and Social Change. Selected Essays of Otto Kirchheimer. New York – London, 1969; Von der Weimarer Republik zum Faschismus. Die Auflösung der demokratischen Rechtsordnung. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976; Zur Staatslehre des Sozialismus und Bolschewismus., Berlin, Heymann, 1928; Weimar – und was dann? Entstehung und Gegenwart der Weimarer Verfassung. Berlin, Laub, 1930; Die Grenzen der Enteignung. Berlin, de Gruyter, 1930, The Government of Eastern Germany. 1950. Sozialstruktur und Strafvollzug. Frankfurt am Main - Köln, Europäische Verlagsanstalt, 1974.
- Kriele, Martin: *Einführung in die Staatslehre*. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1975, ²1981, Stuttgart, Kohlhammer, ⁶2003.
- Krüger, Herbert: *Allgemeine Staatslehre*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, W. Kohlhammer, 1964, ²1966; *Gegen eine Entstaatlichung der öffentlichen Wege*. Bielefeld, Kirschbaum, 1954.
- Küchenhoff, Günther – Küchenhoff, Erich: *Allgemeine Staatslehre*. Stuttgart, Kohlhammer, 1967, ⁸1977.
- Mikat, Paul: Das Verhältnis von Kirche und Staat in der Bundesrepublik. Berlin Walter de Gruyter, 1964.
- Möllers, Christoph: Staat als Argument. München, C. H. Beck, 2000; Die drei Gewalten. Legitimation der Gewaltengliederung in Verfassungsstaat, europäischer Integration und Internationalisierung. Velbrück, 2008; Der vermisste Leviathan. Staatstheorie in der Bundesrepublik. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2008.
- Nawiasky, Hans: *Allgemeine Staatslehre* [1-4 part]. 5 vol.. [1. part: *Grundlegung* (1945), 2. part: *Staatsgesellschaftslehre* (1953, 1955), 3. part: *Staatsrechtslehre* (1956), 4. part: *Staatsideenlehre* (1958). Einsiedeln - Zürich - Köln, Benziger & Co. AG, 1945-1958, ²1958; Grundgedanken der Reichsverfassung. = *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer* [VVDStRL]. 1927 (3.) 25.; *Die Grundgedanken des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart, Kohlhammer, 1950; Der deutsche Staat im Jahre 1945 und seither. = *Diskussionsbeitrag Veröffentlichungen der Vereinigung deutscher Staatsrechtslehrer* [VVDStRL] 1955/13..
- Nelson, Brian R.: *The Making of the Modern State. A Theoretical Evolution*. New York, Palgrave Macmillan, 2006.
- Pernthaler, Peter: *Allgemeine Staatslehre und Verfassungslehre*. Wien - New York, Springer, 1986, ²1996.

- Pierson, Christopher: *The Modern State*. London, Routledge, 1996.
- Poggi, Gianfranco: *The State. Its Nature, Development and Prospects*. Cambridge, Polity Press, 1990.
- Quaritsch, Helmut: *Staat und Souveränität*. Frankfurt am Main, Athenäum, 1970; Standort und Aufgaben der Staatslehren heute. = *Verfassung und Verwaltung*. Festschrift für Kurt G. A. Jeserich zum 90. Geburtstag. Szerk.: Helmut Neuhaus. Köln, Böhlau, 1994.
- Salomon-Delatour, Gottfried: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin, Spaeth & Linde, 1931; *Moderne Staatslehren*. Neuwied - Berlin, Luchterhand, 1965.
- Scheuner, Ulrich: *Staatstheorie und Staatsrecht*. Berlin, Duncker und Humblot, 1978.
- Schwarzmantel, John: *The State in Contemporary Society*. An Introduction. New York, London, Harvester – Wheatsheaf, 1994.
- Scupin, H. U. Scupin – Scheuner, U.: *Althusius-Bibliographie*. Bibliographie zur politischen Ideengeschichte und Staatslehre, zum Staatsrecht und zur Verfassungsgeschichte des 16. bis 18. Jahrhunderts. Összeállítás: 1-2 vol. Berlin, 1973.
- Seidler, Grzegorz Leopold: *Politikai gondolkodás az ókorban és a középkorban*. Bp. KJK, 1967.
- Skinner, Quentin: *The Foundation of Modern Political Thought*. 1-2 vol. [1. vol: The Renaissance, 2. vol: The Age of Reformation]. Cambridge, Cambridge University Press, 1978.
- Skocpol, Theda: *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
- Sørensen, Georg: *The Transformation of the State*. Beyond the Myth of Retreat. Houndmill, Palgrave Macmillan, 2004.
- Staff, I.: *Lehren vom Staat*. Baden-Baden, 1981.
- Starck, Christian: *Allgemeine Staatslehre in Zeiten der Europäischen Union*. = *Weltinnenrecht. Liber amicorum Jost Delbrück*. Szerk: Klaus Dicke. Berlin, Duncker & Humblot Klaus Dicke, 2005. 711-726.
- Stolleis, Michael: *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*. 3 vol. 1. vol: Reichspublizistik und Policywissenschaft 1600-1800. München, Beck, 1988; 2. vol: Staatsrechtslehre und Verwaltungswissenschaft: 1800-1914. München, Beck, 1992; 3. vol: Weimarer Republik und Nationalsozialismus [Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914-1945]. C.H. Beck, 2002; Die Entstehung des Interventionsstaates und das öffentliche Recht. = *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*. 1989/11. ; *Staatsdenker im 17. und 18. Jahrhundert*. Reichspublizistik, Politik, Naturrecht. Frankfurt am Main, München, ³1995; *Sozialistische Gesetzlichkeit*. Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in der DDR. München, C. H. Beck, 2009, *Recht im Unrecht*. Studien zur Rechtsgeschichte des Nationalsozialismus. Frankfurt, ²2006; *Juristen*. Ein biographisches Lexikon. München 2001.
- Strauss, Leo - Cropsey, Joseph (szerk.): *History of Political Philosophy*. Chicago, University of Chicago Press, ³1987.
- Taddei, Brunello: *La crisi dello Stato. Libro senza tempo*. Milánó, Greco & Greco, 2000.

- Touchard, J.: *Histoire des idées politiques*. Paris, ⁴1967.
- Vincent, Andrew: *Theories of the State*. Oxford, Basil Blackwell, 1987.
- Voigt, Rüdiger: *Des Staates neue Kleider*. Entwicklungslinien moderner Staatlichkeit. Baden-Baden, Nomos, 1993. *Abschied vom Staat – Rückkehr zum Staat?* Szerk.: Rüdiger Voigt. Baden-Baden, Nomos, 1992.
- Voßkuhle, Andreas: Die Renaissance der "Allgemeinen Staatslehre" im Zeitalter der Europäisierung und Internationalisierung. = *Juristische Schulung*. 2004/1. (44) 2-7.
- Willke, Helmut: *Ironie des Staates*. Grundlinien einer Staatstheorie polyzentrischer Gesellschaft. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1992.
- Winkler, Günther: Staat und Verbände. = *Veröffentlichungen der Vereinigung deutscher Staatsrechtslehrer* [VVDSTRL]. 1966/24. 34-79.
- Wittkämper, Gerhard W. - Jäckering, Werner: *Allgemeine Staatslehre und Politik*. Regensburg, Walhalla u. Praetoria, ²1990.
- Zippelius, Reinhold: *Allgemeine Staatslehre*. Politikwissenschaft. Ein Studienbuch. München, C. H. Beck, 1969, ⁸1982, ¹⁰1988, ¹³1999, ¹⁴2003; *Geschichte der Staatsideen*. München, C. H. Beck, 1971, ⁶1989. *Kleine deutsche Verfassungsgeschichte*. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart. München, 62002; *Recht und Gerechtigkeit in der offenen Gesellschaft*. Berlin, Duncker und Humblot, ²19.

COMPILATIONS OF CONSTITUTIONAL TEXTS MENTIONED IN POINT E.

- Nyugat-Európa legújabb alkotmányai*. Szerk.: Kovács István és Tóth Károly. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988, ²1990.
- Észak-Európa alkotmányai*. Szerk.: Kiss Barnabás. Budapest Államtudományi Kutatóközpont, 1992.
- A belga államszövetség az 1993. negyedik államreform után*. Szerk.: Trócsányi László és Paczolay Péter, Szeged, Trócsányi, 1994.
- Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Szerk.: Badó Attila és Trócsányi László. Budapest, Complex, 2005.

Declaration of correspondence

As Principal Investigator of the proposal number 108790 entitled *Changes of modern state - Historical perspectives and answers to contemporary challenges*, I hereby declare that the contents of the English and Hungarian versions of this research plan are fully identical.

Budapest, 2013.01.22.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be "P. Takács".

.....
Prof. dr. Péter Takács
Principal Investigator

A modern állam változásai

Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok

Részletes kutatási terv (OTKA kutatási pályázat 108790)

Vezető kutató: Prof. dr. Takács Péter

A kutatás fő iránya: az újkori európai állam történeti változásai és az államiságra vonatkozó elméletek fejlődése, az állam történeti struktúráinak viszonylagos állandósága és folyamatos szerepváltozásai; állam változásai a nemzetközi integráció korában.

A tervezett kutatás főbb területei:

- A./ Az állam szerepének változásai társadalmi integrációban (a „hatalmi államtól” [*Machtstaat*] a „szolgáltató államon” [*Dienstleistungstaat*] át a nemzetközi integrációk „hálózati államáig”).
- B./ Az államelmélet reagálása a szerepváltozásokra; az államisággal összefüggő eszmék szerepe és változásai
- C./ A történeti struktúrák modell értéke és meghatározó szerepe; az alkotmányjog és a közigazgatás viszonya
- D./ A hatalmi szimbolika és politikai reprezentáció; az állam „vizuális” és szimbolikus megjelenése polgárai előtt
- E./ Az újkori államfejlődéssel kapcsolatos dokumentumok gyűjtése és kiadása, államelméleti bibliográfiák készítése

Az államtudományi kutatások *communis opinio*ja, hogy a XV-XVII. században, főként Európa nyugati felén, illetve azokban az országokban, amelyek sikeres válaszokat adtak az abszolutizmus korában jelentkező kihívásokra, egy új államstruktúra alakult ki. A modern állam kialakulása komplex folyamat volt, gazdasági, politikai és eszmei tényezőkkel, ide értve egyfelől a reformációt, másfelől a szekularizációt is. Ennek a láthatóan összetett problémakörnek az átfogó és szintetizáló kibontására eddig nem nagyon került sor a hazai szakirodalomban, csak bizonyos részterületek vonatkozásában rendelkezünk színvonalas

munkákkal. Kutatásainkkal ennek a kronológiailag nem rövid időszaknak az összetett voltára kívánunk rávilágítani, a főbb csomópontokat részletesebben kibontani, egyúttal pedig egyfajta dokumentatív háttérrel felrajzolni. Egy ilyen történeti elemzésnek nyilvánvalóan a jelenkor nagy problémáira kell kifizetnie, vagyis számot kell vetni azzal is, hogy milyen válaszokat ad a modern állam a mai kihívásokra. Mindezekre az is sarkall bennünket, hogy az Európai Unióhoz történt csatlakozással a fenti történeti folyamatok felértékelődtek, s ezek ismerete nélkül meglátásunk szerint a mai történések sem érthetőek, úgyhogy azok megvilágítása egyfajta tudományos kötelességként is értelmezhető.

A./ A modern értelemben vett állam születése az újkori Európa kezdeteire tehető, s az azokkal a változásokkal függ össze, amelyeket a nyugat-európai hatalmak adtak a késő-középkori társadalmak válságára. Ekkor született – csupán a legfontosabb területeket jelezve és példálózó jelleggel említve a változásokat – a modern *gazdaságpolitika*, ekkor vált általánossá az állam *jogalkotó* tevékenysége, valamint az államnak mint *hatalmi* intézménynek a *joggal* mint normatív intézménnyel való kapcsolata. A központi kormányzatok irányítási eszköztára sokszínűvé vált, felgyorsult a *jogi eszközökkel való irányítás*, illetve maga a jogalkotás mint önálló állami döntéshozatali forma. Új intézmények jöttek létre a *hadseregszervezés* és a *közigazgatás* terén. Mindezt a *nemzetté válás* folyamata kísérte, s e tényezők együttesen eredményezték a középkori *jus commune*, illetve az *utrumque jus* koherenciájának felbomlását, s az önálló *nemzeti jogrendszerek* kialakulásának megindítását. Az önálló nemzetállamok a XIX-XX. század számos *gazdasági szabályozó* („intervenciós állam”) és *szociális* („szociális-jóléti állam”) feladatot vállaltak fel, és a közkeletű elnevezés szerint „szolgáltató államokká” váltak. Az intervenciós államok Európa és a világ bizonyos részein később „fejlesztő államként” definiálták magukat, amire a nemzetközi integráció viszonyai között az adott társadalmaknak nagy szükségük is volt. Mindezt történeti elemzések s az államelmélet régebbi (H. Krügeről M. Drathon át K. Loewensteinig, E. Fraenkelig és E. Forsthofig tartó) klasszikusainak és megbízható szerzőinek (R. Herzog, R. Zippelius, M. Kriele), valamint újabb „klasszikusainak” (H. Quaritsch, E.-W. Böckenförde, J. Isensee, P. Häberle) és kortárs művelőinek (B. Schlink, U. Scheuner, Ch. Möllers, A. Voßkuhle) írásai alapján vizsgáljuk. Végül, a *globalizáció* előrehaladtával és a *nemzetközi integráció* felgyorsulásával az államoknak a hagyományos integrációs problémákat egy egészen új közegben, újfajta reakciókat adva (például hálózatokat kiépítve) kell megoldani. A kutatás során a három-négy évszázados folyamatot szem előtt tartva meg kell vizsgálni kívánunk az államfejlődés elmúlt három-négy évtizedére is. Az elmúlt évtizedekben felerősödött

globalizáció ugyanis nemcsak a gazdasági és társadalmi folyamatokat változtatta meg, hanem átalakította az állam helyét és szerepét is a nemzetközi rendben: a nemzetállam és joga egyre nehezkesebben elégíti ki az új szabályozási szükségleteket, miközben fokozódik az igény a globalizáció által életre hívott kapcsolatok intézményesítésére, ugyanakkor az ezekből adódó konfliktusok mérséklésére. Az elemzést e ponton a releváns német szakirodalom mellett természetesen kiterjesztenénk az államelmélet mai francia (M. Troper) és angol-amerikai (John Dryzek, Patrick Dunleavy, Brendan O'Leary) szerzőire is. Megvizsgálánk azt is, hogy tartható-e egy olyan össz-államtudományi [*gesamten Staatswissenschaft*] nézőpont, amelyet a szakirodalomban például Gunnar Folke Schuppert képvisel. E folyamat különböző elemeit tanulmányokban szeretnénk elemezni majd a következő évek folyamán lehetőség szerint tanulmánykötetben összegezni. A tanulmányok és a kötet szerzői: a kutatás csaknem valamennyi résztvevője (Egedy Gergely, Rácz Lajos, Sólyom Péter, Egresi Katalin, Szerletics Antal, Takács Péter).

B./ A jelzett folyamatok *eszméi háttereként* szolgáló *eleméleteket* szeretnénk arra tekintettel feldolgozni, hogy azok milyen szerepet játszottak a fenti folyamatban. Itt először a kora újkori, majd a felvilágosodás-kori főbb államelméletekre gondolunk, ideértve a *szuverenitás*, a *társadalmi szerződés* elméleteit, valamint a *racionalizmus és a történetiség* elválásának feszültségét is. Kitérnénk a német *Rechtsstaat*, illetve az angolszász *rule of law* szerepére, valamint a francia *konstitucionalizmus* elméleteire is. Külön elemeznénk a XIX és XX. századot befolyásoló „*uralkodó eszmék*” szerepét, s azok elméleti feldolgozását az állam vonatkozásában (liberális és konzervatív állameszmények, szocialista-kommunista állam, nemzetállam). Nagy szerepet szánunk a *szuverenitás* és a *hatalommegosztás* eszméi változásainak és jelenkori szerepüknek is. A kutatás fel kívánja tárni a *szuverenitás* „új határait”, s – az állami funkciók módosulásával, a közhatalom fogalmi meghatározására tett kísérletekkel foglalkozva – ki kíván tekinteni az *európai kormányzás új formáival* kapcsolatos résztémákra is, természetesen a releváns szakirodalom és joganyag feldolgozásával. A *szuverenitás* kérdését illetően a kutatóknak Magyarországon is szembesülni kell olyan kérdésekkel, amelyeket – például – Hent Kalmo és Quentin Skinner *szuverenitás-kutatása* vetett fel (eredményeit ld. a *Sovereignty in Fragments* c. kötetben; Cambridge University Press, 2010). Az *intervenciós államok* továbbá sajátos elméleti kérdéseket is felvetnek (például *paternalizmus, stabilitás és változás, stb.*), amelyek államelméleti kérdéseinek megértéséhez a téma politikai-filozófiai feldolgozása is szükséges; e ponton Joel Feinberg, Gerald Dworkin, Cass Sunstein és mások munkásságát kell elemeznünk. Ebben a keretben

elsősorban Egedy Gergely, Sólyom Péter, Szerletics Antal és Takács Péter közreműködésére számítunk, tanulmányok írásával, hazai konferencia-előadásokkal és kismonográfia megjelentetésével.

C./ Külön kutatási irányt jelentve a fenti (A. és B. pontok alatt részletezett) folyamatok *alkotmány és közigazgatás-történeti*, valamint *kormányzás-elméleti* vonatkozásainak feltárása. Ezen belül az állam- és kormányzati struktúra főbb, modell-értékű elemeire helyeznénk hangsúlyt. Azt vizsgálánk, hogy a jogalkotás, jogállamiság stb. eszméi milyen megoldásokhoz vezettek a különböző *kormányzati megoldások* terén, s az egyes államok milyen mintákat hoztak létre a kormányzás és a közigazgatás terén. Emellett figyelmet szeretnénk fordítani az újkori bürokrácia és változásaira is. Úgy látjuk, hogy az állam szerepének a bevezetőben jelzett változásaira csakis a közigazgatási struktúra megújulása és újralapozása révén kerülhetett sor, s a valóságos történeti minták csakis így lehettek hatékonyak. E tekintetben megvizsgálánk a modern állam történeti kialakulását és fejlődését elemző szerzők (Samuel D. Clark, Martin van Creveld, Graeme Gill, Kenneth H. F. Dyson) munkáit, valamint a *modern állam* paradigmáját használó elméletek (Andrew Vincent, Gianfranco Poggi, John Schwarzmantel, Christopher Pierson, Graham Gibbs, Gavin Kendall) történeti magyarázó értékét. A kutatás során elemeznénk az angolszász politikai gondolkodásban és elméletben jelentős paradigmaváltást hozott *government* és a *governance* fogalmi megkülönböztetését és e fogalmi rend alkalmazhatóságát is. A nemzetállami szuverenitásra épülő kormányzati rendszer módosulásait feltételező értelmezésünk szerint a hangsúlyok a kormányzatról (*government*) a kormányzásra (*governance*) helyeződik, s miközben az állam központi kormányzatának létjogosultsága megmarad, azonban az már nem rendelkezik többé a döntéshozatal monopóliumával (Hooghe-Marks; Calame; Benz; Hix; Blumenthal; Kooiman; Rosenau). Ezzel érzékelhetővé válik az államok módosuló szerepe: a kölcsönös függőség részint a globalizált világ többi szereplőjétől, részint a szubnacionális és nem kormányzati szervektől. Míg a *government* a hagyományos, a közjogi autoritás és legitimitás, valamint a közhatalom ismérveivel írható le, addig a *governance* egy új típusú kormányzást, kormányzati struktúrát fejez ki. A nemzetállam, annak funkciói és szuverenitási elemei tehát többes szorításban vannak, és egyszerre van jelen az európai erőterben az Unió hatásköreinek növelését és a tagállamok hatalmának megőrzését támogató jelentős erő, a szuverenitás, valamint az Európa területi dimenziói melletti érvelés, a szubszidiaritás. Az állam fogalmát érő másik kihívás az állam funkcióinak elburjánzása, miszerint az állam túlvállalta magát, nem képes megfelelni a korábbi feladatoknak, és funkcióinak egy részét

alacsonyabb szintre delegálja, egyben követve a szubszidiaritás elvét is (Friesen, Leannarts, Ypersele). Ugyanakkor miközben európai szinten a „governance”-modell megvalósítása a hatékonyság és a legitimitás hiányára nyújt választ, egyúttal kiszélesíti a formális procedúrákat, ezzel megteremti az informális megegyezések, politikai alkuk sajátos rendszerét. A társadalomtudományi elemzések – főként a közép- és kelet-európai térség új demokráciáiban – ugyanakkor rámutatnak a nem hagyományos, nem képviseleti típusú *governance* formációk veszélyire is. Természetesen a kutatás ki kíván térni a hatalom legitimációs szempontjait is szem előtt tartó újonnan bevezetett analitikus keretekre, a közpolitika irányításának új paradigmáját jelentő „jó kormányzás” tanára is, melynek alkotóelemeit az elmúlt évek során elsősorban a nemzetközi szervezetek és az EU intézményei határozták meg. A az egyes állami funkciók és azoknak az ellátásához szükséges szuverenitási elemek kritikus felülvizsgálata, a föderalizmus mint állameszme, az azt nagyban alakító bírói döntések, a jogi szabályozás kutatása nemcsak elméleti, de közvetlen gyakorlati igényeket is kielégíthet. Vizsgáljuk azt is, hogy hogyan illeszkednek az Európai Unióban megfigyelhető kormányzati reformfolyamatok az egyéb nemzeti és nemzetközi szinten végbemenő változásokhoz. Mit jelent, és közjogi szempontból hogyan értelmezhető és működtethető a jó kormányzás gyakorlata, különös tekintettel az európai közpolitikai folyamatokra. E tekintetben igen hasznos lehet a politikatudományi és közigazgatási jogi nézőpontot vegyítő szerzők (Thomas Ellwein, Joachim Jens Hesse) munkáinak elemző értékelése is. E kérdések kimunkálásában főként Egedy Gergely, Rácz Lajos, Sólyom Péter, Tamás András, Szerletics Antal és Takács Péter és közreműködésére számítunk, tanulmányok írásával, kismonográfia elkészítésével és konferencia-előadásokkal.

D./ Az utóbbi egy-két évtized tudományos kutatásai mind külföldön, mind itthon újraértékelték a *hatalmi szimbolika* államéletben, illetve a *politika vizuális reprezentációjának* a politikai gondolkodásban betöltött szerepét. Saját kutatásaink is ezt a meggyőződést erősítették bennünk. Ezért szeretnénk kísérletet tenni egyfajta szintetizáló összegzésre ezen a téren. Elemzéseinkben elsősorban az államélet legfontosabb szimbólumaira, illetve azok eszmei háttérére koncentrálnánk. Meglátásunk szerint az újkori államfelfogás változatlanul nagy hangsúlyt helyezett a szimbólumokra, még a középkori hagyományokat is gyakorta folytatta, új tartalommal töltve meg azokat. Egyúttal viszont előtérbe került a hatalom újfajta reprezentációs igénye, amely újszerű, mégis szinte antik formákra is visszavezethető megoldásokban manifesztálta magát a hatalmat. A tömegek bevonásával (például a hadsereg vonatkozásában) egy újfajta politikai reprezentáció is született, amelynek végletes megoldásai

majd a XX. századi diktatúrákban materiális formát öltöttek. Végül, az állam és a jog elvi-elméleti problémái megjelentek a művészetekben is, amelynek elemzése ugyancsak gazdagíthatja az államelméletet, s hozzájárulhat a modern állam megértéséhez. Ebben a körben elsősorban Rácz Lajos és Takács Péter, részben eddigi kutatásai alapján, azokat most lezárva olyan tanulmány-kötetet szeretnénk megjelentetni, amely a hatalom és a reprezentáció sajátos kapcsolatát, illetőleg az állam artisztikus megjelenítését a maga történeti folyamatosságában mutatja be.

E./ Egy alapkutatás korrekt lefolytatásánál már csak a véletlen is felszínre hoz addig ismeretlen anyagokat. Úgy gondoljuk azonban, hogy egy *ad hoc*, eseti anyaggyűjtés helyett *szisztematikus* dokumentumgyűjteménnyel is megtámogatnánk fent tervezett kutatásainkat. Alapgondolatunk egy olyan *államtudományi corpus*hoz való hozzájárulás, amely igazodna az államtudomány eddigi törekvéseihez. Ez utóbbiak köréből példaként – az igényes és színvonalas megoldásaikkal a hazai szakirodalomban kiemelkedő jelentőségű – *alkotmánygyűjteményekre* (szerk.: Kovács István, Tóth Károly, Kiss Barnabás, Paczolay Péter, Trócsányi László és Badó Attila) utalunk. Olyan dokumentumokat szeretnénk egybegyűjteni és megjelentetni, amelyeknek máig kimutatható hatásuk van az államfejlődésre. Másrészt szeretnénk tájékoztatást adni a témában később elmerülők számára, s ennek keretében egy gondosan összegyűjtött és szakszerűen összeállított általános államtudományi, ill. *államelméleti bibliográfia* összeállítását és megjelentetését tervezzük.

BIBLIOGRÁFIA

Az alábbi szakirodalom-jegyzék nem a kutatás alapját, kiindulópontját vagy referenciáit jelenti, csupán *bepillantást* kíván nyújtani és *mintát* kíván adni a kutatás tárgyaként megjelölt kérdések elemzésekor szóba jövő művek körére. A lista a külföldi szakirodalmi anyagot mutatja, de a kutatás során – értelemszerűen – fel kívánjuk dolgozni a hazai szakirodalmat is.

Abélès, Marc: *Anthropologie de l'État*. Paris, Payot, 1990, ²2005

Armin, H. H. v.: *Staatslehre der Bundesrepublik Deutschland*. München, 1984.

Benz, Arthur: *Der moderne Staat. Grundlagen der politologischen Analyse*. München, Oldenbourg, 2001; *Kooperative Verwaltung, Funktionen, Voraussetzungen und Folgen*. Baden-Baden, Nomos, 1997.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang: *Recht, Staat, Freiheit*. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte. Frankfurt am Main, Suhrkamp /stw 914./, 1991 ⁴2006; *Staat, Verfassung, Demokratie*. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht. Frankfurt am Main, Suhrkamp /stw 953/, 1991; *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht. Frankfurt am Main, Suhrkamp /stw 163/, 1976; *Der Staat als sittlicher Staat*. Berlin, Duncker & Humblot, 1978; *Staat, Nation, Europa*. Studien zur Staatslehre, Verfassungstheorie und Rechtsphilosophie. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1999, /stw 1419/ ²2000; *Der säkularisierte Staat*. Sein Charakter, seine Rechtfertigung und seine Probleme im 21. Jahrhundert. [Themenband 86 der Carl Friedrich von Siemens Stiftung.] München, Siemens Stiftung, 2007; *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes*. Ein Grenzbegriff des Verfassungsrechts. Frankfurt, Metzner, 1986.

Brendan, O'Leary – Dunleavy, Patrick: *Theories of the State*. The Politics of Liberal Democracy. Houndmills, Macmillan, 1987.

Breuer, Stefan: *Der Staat*. Entstehung, Typen, Organisationsstadien. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt's Taschenbuch-Verlag, 1998; *Der archaische Staat*. Zur Soziologie charismatischer Herrschaft. Berlin, D. Reimer, 1990.

Clark, Samuel: *State and Status*. The Rise of State and Aristocratic Power in Western Europe. Montreal, McGill – Queen University Press, 1995.

Creveld, Martin van: *The Rise and Decline of the State*. Cambridge, C.U.P., 1999.

Deutsch, K. W.: *Politics and Government*. New York, 1970; németül: *Staat, Regierung, Politik*. Freiburg i. Br., 1976.

Doehring, Karl: *Allgemeine Staatslehre*. Eine systematische Darstellung. Heidelberg, Müller, 1991, ²2000.

Dryzek, John – Dunleavy, Patrick (szerk.). *Theories of the Democratic State*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2009.

Dyson, Kenneth W.: *The State Tradition in Western Europe A Study of an Idea and Institution*. Oxford, Robertson – New York, Oxford University Press, 1980.

Ellwein, Thomas – Hesse, Jens (szerk.): *Staatswissenschaften*. Vergessene Disziplin oder neue Herausforderung? Baden-Baden, 1990.

- Ermacora, Felix: *Allgemeine Staatslehre*. Vom Nationalstaat zum Weltstaat. Wien-Berlin, Duncker und Humblot, 1970.
- Evans, Peter B. – Rueschemeyer, Dietrich – Skocpol, Theda: *Bringing the State Back In*. Cambridge, Cambridge University Press, 1985
- Fenske, Hans – Mertens, Dieter – et al.: *Geschichte der politischen Ideen*. Von Homer bis zur Gegenwart. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1987.
- Fleiner[-Gerster], Thomas: *Allgemeine Staatslehre*. [Unter Mitarbeit von Peter Hänni.] Berlin - Heidelberg - New York, Springer Verlag, 1980; átdolg. és bőv.: ²1995.; Fleiner, Thomas – Fleiner Lidija R. Basta: *Allgemeine Staatslehre*. Über die konstitutionelle Demokratie in einer multikulturellen globalisierten Welt. Heidelberg, Springer, 2004, angolul: *Constitutional Democracy in a Multicultural and Globalised World*. Heidelberg, Springer, 2009.
- Fontaine, Philippe: *L'état*. Paris, Ellipses, 2010.
- Fraenkel, Ernst: *The Dual State. A Contribution to the Theory of Dictatorship* [1941]. Octagon Books, 1969, németül: *Der Doppelstaat*. Europäische Verlagsanstalt, 1974, Hamburg, Brünneck, 2001.
- Friedrich, Carl Joachim: *Der Verfassungsstaat der Neuzeit*. Berlin, 1953; *Constitutional Government and Politics*. New York – London, 1937.
- Gill, Graeme: *The Nature and Development of Modern State*. Houndmills, Palgrave Macmillan, 2003
- Godfrey, Sima – Unger, Frank (szerk.): *The Shifting Foundations of Modern Nation-State*. Toronto, University of Toronto Press, 2004.
- Graubard, Stephen, R. (szerk.): *The State*. New York, W. W. Norton, 1979.
- Hall, John, A. – Ikenberry John G.: *The State*. Milton Keynes, Open University Press, 1989. *State in History*. Szerk.: Hall, John, A. Oxford, Basil Blackwell, 1986.
- Held, David - [et al]: *States and Societies*. Oxford, Martin Robertson, 1983
- Herzog, Roman: *Allgemeine Staatslehre*. Frankfurt am Main, Athenäum, 1971; *Staaten der Frühzeit*. Ursprünge und Herrschaftsformen. München, C.A. Beck, 1988.
- Hobson, John A.: *The State and International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Hofmann, Hasso: *Einführung in die Rechts- und Staatsphilosophie*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000, ³2006.
- Jackson, R. H. – James, A. (szerk.): *State in a Changing World. A Contemporary Analysis*. Oxford, Clarendon, 1993.
- Jackson, R. H.: *Quasi States*. Sovereignty, International Relations and the Third World. Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- James, A.: *Sovereign Statehood*. London, Allen & Unwin, 1986.
- Kazancigil, Ali (szerk.): *The State in Global Perspective*. Gower, Unesco, 1986.

- King Robert [8. fejezet: Graham Gibbs]: *The State in Modern Society*. New Directions in Political Sociology. Chatam, Chatam House Publishers, 1986.
- Kirchheimer, Otto: Politische Justiz. Neuwied, Luchterhand, 1965; Politik und Verfassung. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1964, ²1981; Funktion des Staates und der Verfassung – 10 Analysen. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1972; Politische Herrschaft – Fünf Beiträge zur Lehre vom Staat. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1967, ²1981; Politics, Law and Social Change. Selected Essays of Otto Kirchheimer. New York – London, 1969; Von der Weimarer Republik zum Faschismus. Die Auflösung der demokratischen Rechtsordnung. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976; Zur Staatslehre des Sozialismus und Bolschewismus., Berlin, Heymann, 1928; Weimar – und was dann? Entstehung und Gegenwart der Weimarer Verfassung. Berlin, Laub, 1930; Die Grenzen der Enteignung. Berlin, de Gruyter, 1930, The Government of Eastern Germany. 1950. Sozialstruktur und Strafvollzug. Frankfurt am Main - Köln, Europäische Verlagsanstalt, 1974.
- Kriele, Martin: *Einführung in die Staatslehre*. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1975, ²1981, Stuttgart, Kohlhammer, ⁶2003.
- Krüger, Herbert: *Allgemeine Staatslehre*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, W. Kohlhammer, 1964, ²1966; *Gegen eine Entstaatlichung der öffentlichen Wege*. Bielefeld, Kirschbaum, 1954.
- Küchenhoff, Günther – Küchenhoff, Erich: *Allgemeine Staatslehre*. Stuttgart, Kohlhammer, 1967, ⁸1977.
- Mikat, Paul: Das Verhältnis von Kirche und Staat in der Bundesrepublik. Berlin Walter de Gruyter, 1964.
- Möllers, Christoph: Staat als Argument. München, C. H. Beck, 2000; Die drei Gewalten. Legitimation der Gewaltengliederung in Verfassungsstaat, europäischer Integration und Internationalisierung. Velbrück, 2008; Der vermisste Leviathan. Staatstheorie in der Bundesrepublik. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2008.
- Nawiasky, Hans: *Allgemeine Staatslehre* [1-4 part]. 5 vol.. [1. part: *Grundlegung* (1945), 2. part: *Staatsgesellschaftslehre* (1953, 1955), 3. part: *Staatsrechtlehre* (1956), 4. part: *Staatsideenlehre* (1958). Einsiedeln - Zürich - Köln, Benziger & Co. AG, 1945-1958, ²1958; Grundgedanken der Reichsverfassung. = *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer* [VVVDStRL]. 1927 (3.) 25.; *Die Grundgedanken des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart, Kohlhammer, 1950; Der deutsche Staat im Jahre 1945 und seither. = *Diskussionsbeitrag Veröffentlichungen der Vereinigung deutscher Staatsrechtslehrer* [VVVDStRL] 1955/13..
- Nelson, Brian R.: *The Making of the Modern State. A Theoretical Evolution*. New York, Palgrave Macmillan, 2006.
- Pernthaler, Peter: *Allgemeine Staatslehre und Verfassungslehre*. Wien - New York, Springer, 1986, ²1996.
- Pierson, Christopher: *The Modern State*. London, Routledge, 1996.
- Poggi, Gianfranco: *The State. Its Nature, Development and Prospects*. Cambridge, Polity Press, 1990.

- Quaritsch, Helmut: *Staat und Souveränität*. Frankfurt am Main, Athenäum, 1970; Standort und Aufgaben der Staatslehren heute. = *Verfassung und Verwaltung*. Festschrift für Kurt G. A. Jeserich zum 90. Geburtstag. Szerk.: Helmut Neuhaus. Köln, Böhlau, 1994.
- Salomon-Delatour, Gottfried: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin, Spaeth & Linde, 1931; *Moderne Staatslehren*. Neuwied - Berlin, Luchterhand, 1965.
- Scheuner, Ulrich: *Staatstheorie und Staatsrecht*. Berlin, Duncker und Humblot, 1978.
- Schwarzmantel, John: *The State in Contemporary Society*. An Introduction. New York, London, Harvester – Wheatsheaf, 1994.
- Scupin, H. U. Scupin – Scheuner, U.: *Althusius-Bibliographie*. Bibliographie zur politischen Ideengeschichte und Staatslehre, zum Staatsrecht und zur Verfassungsgeschichte des 16. bis 18. Jahrhunderts. Összeállította: 1-2 vol. Berlin, 1973.
- Seidler, Grzegorz Leopold: *Politikai gondolkodás az ókorban és a középkorban*. Bp. KJK, 1967.
- Skinner, Quentin: *The Foundation of Modern Political Thought*. 1-2 vol. [1. vol: The Renaissance, 2. vol: The Age of Reformation]. Cambridge, Cambridge University Press, 1978.
- Skocpol, Theda: *States and Social Revolutions*. A Comparative Analysis of France, Russia, and China. Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
- Sørensen, Georg: *The Transformation of the State*. Beyond the Myth of Retreat. Houndmill, Palgrave Macmillan, 2004.
- Staff, I.: *Lehren vom Staat*. Baden-Baden, 1981.
- Starck, Christian: *Allgemeine Staatslehre in Zeiten der Europäischen Union*. = *Weltinnenrecht*. Liber amicorum Jost Delbrück. Szerk: Klaus Dicke. Berlin, Duncker & Humblot Klaus Dicke, 2005. 711-726.
- Stolleis, Michael: *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*. 3 vol. 1. vol: Reichspublizistik und Policywissenschaft 1600-1800. München, Beck, 1988; 2. vol: Staatsrechtslehre und Verwaltungswissenschaft: 1800-1914. München, Beck, 1992; 3. vol: Weimarer Republik und Nationalsozialismus [Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914-1945]. C.H. Beck, 2002; Die Entstehung des Interventionsstaates und das öffentliche Recht. = *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*. 1989/11. ; *Staatsdenker im 17. und 18. Jahrhundert*. Reichspublizistik, Politik, Naturrecht. Frankfurt am Main, München, ³1995; *Sozialistische Gesetzlichkeit*. Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in der DDR. München, C. H. Beck, 2009, *Recht im Unrecht*. Studien zur Rechtsgeschichte des Nationalsozialismus. Frankfurt, ²2006; *Juristen*. Ein biographisches Lexikon. München 2001.
- Strauss, Leo - Cropsey, Joseph (szerk.): *History of Political Philosophy*. Chicago, University of Chicago Press, ³1987.
- Taddei, Brunello: *La crisi dello Stato*. Libro senza tempo. Milánó, Greco & Greco, 2000.
- Touchard, J.: *Histoire des idées politiques*. Paris, ⁴1967.
- Vincent, Andrew: *Theories of the State*. Oxford, Basil Blackwell, 1987.

Voigt, Rüdiger: *Des Staates neue Kleider*. Entwicklungslinien moderner Staatlichkeit. Baden-Baden, Nomos, 1993. *Abschied vom Staat – Rückkehr zum Staat?* Szerk.: Rüdiger Voigt. Baden-Baden, Nomos, 1992.

Voßkuhle, Andreas: Die Renaissance der "Allgemeinen Staatslehre" im Zeitalter der Europäisierung und Internationalisierung. = *Juristische Schulung*. 2004/1. (44) 2-7.

Willke, Helmut: *Ironie des Staates*. Grundlinien einer Staatstheorie polyzentrischer Gesellschaft. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1992.

Winkler, Günther: Staat und Verbände. = *Veröffentlichungen der Vereinigung deutscher Staatsrechtslehrer* [VVDSTRL]. 1966/24. 34-79.

Wittkämper, Gerhard W. - Jäckering, Werner: *Allgemeine Staatslehre und Politik*. Regensburg, Walhalla u. Praetoria, ²1990.

Zippelius, Reinhold: *Allgemeine Staatslehre*. Politikwissenschaft. Ein Studienbuch. München, C. H. Beck, 1969, ⁸1982, ¹⁰1988, ¹³1999, ¹⁴2003; *Geschichte der Staatsideen*. München, C. H. Beck, 1971, ⁶1989. *Kleine deutsche Verfassungsgeschichte*. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart. München, 62002; *Recht und Gerechtigkeit in der offenen Gesellschaft*. Berlin, Duncker und Humblot, ²19.

AZ E. PONTBAN EMLÍTETT ALKOTMÁNY-GYŰJTEMÉNYEK

Nyugat-Európa legújabb alkotmányai. Szerk.: Kovács István és Tóth Károly. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988, ²1990.

Észak-Európa alkotmányai. Szerk.: Kiss Barnabás. Budapest Államtudományi Kutatóközpont, 1992.

A belga államszövetség az 1993. negyedik államreform után. Szerk.: Trócsányi László és Paczolay Péter, Szeged, Trócsányi, 1994.

Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Szerk.: Badó Attila és Trócsányi László. Budapest, Complex, 2005.